

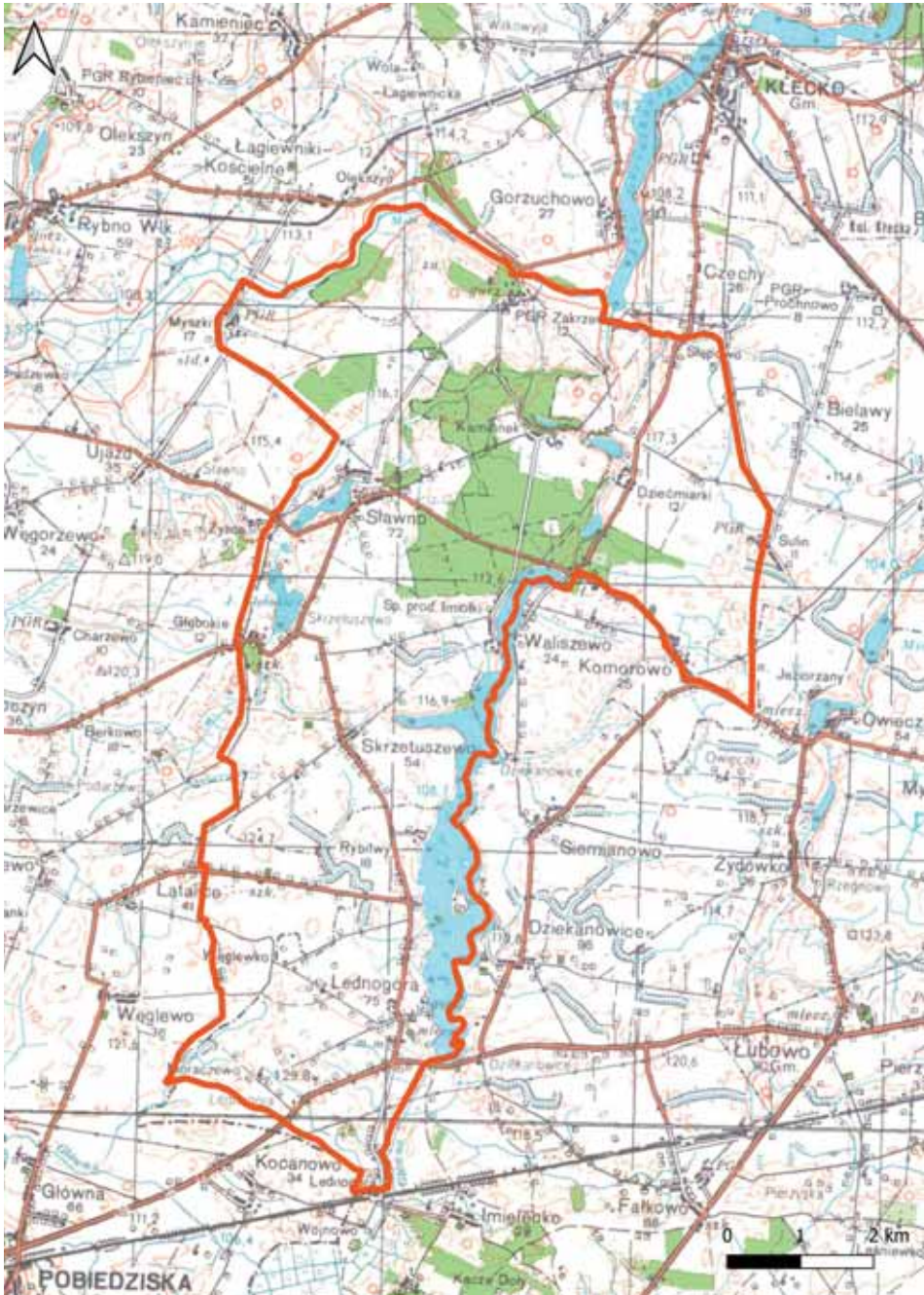
MIKOŁAJ KOSTYRKO, ANDRZEJ KOWALCZYK, LIDIA ŻUK

Projekt naukowy pt. „Antropopresja a dziedzictwo archeologiczne. Przykład Lednickiego Parku Krajobrazowego”

Anthropopressure vs archaeological heritage. The example of Lednica Landscape Park – a research project

Projekt pt. „Antropopresja a dziedzictwo archeologiczne. Przykład Lednickiego Parku Krajobrazowego” jest realizowany przez Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy we współpracy z naukowcami reprezentującymi m.in. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet w Bambergu, Uniwersytet Wrocławski. Dotyczy on oceny stanu zachowania i zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego na obszarze północnej i zachodniej części Lednickiego Parku Krajobrazowego (ryc. 1). Jeden z najcenniejszych zasobów dziedzictwa kulturowego kraju, jakim bez wątpienia jest Ostrów Lednicki, podlega obecnie niekorzystnym (z perspektywy zarządzania dziedzictwem kulturowym) procesom związanym z intensywną modernizacją obszarów wiejskich, rozwojem turystyki i nielegalną działalnością detektorystów. Stąd konieczna jest ewidencja i aktualizacja informacji o zasobach archeologicznych oraz ocena wpływu antropopresji na ich stan zachowania.

Proces kształtowania lednickiego krajobrazu kulturowego sięga najstarszych społeczności rolniczych i przebiegał z różną intensywnością na przestrzeni kolejnych stuleci. Świadectwem tego są liczne ślady działalności człowieka na terenie Lednickiego Parku Krajobrazowego, obejmującego 76,184 km². Na obszarze tym zarejestrowane są obecnie 354 stanowiska. Jednak unikatowy charakter tego miejsca jest związany z formowaniem się państwowości polskiej. We wczesnym średniowieczu gród na Ostrowie Lednickim stanowił jedno z najważniejszych centrów rezydencjalno-stołecznych tworzącego się państwa pierwszych Piastów. W kolejnych wiekach ośrodek ten został wprawdzie zmarginalizowany, lecz nadal pełnił istotne funkcje polityczno-administracyjne, zapisane w postaci gęstej sieci gródków stożkowatych oraz licznych, funkcjonujących do dziś wsi.

Ryc. 1. Plan okolicy jeziora Lednica z zaznaczonym obszarem badań, tj. północną i zachodnią częścią Lednickiego Parku Krajobrazowego. Oprac. M. Kostyrko

FIG. 1. A map of the Lednica lake area, with marked research area, i.e. the northern and western parts of Lednica Landscape Park. Ed. by M. Kostyrko

Położenie na peryferiach późniejszych procesów geopolitycznych umożliwiło zachowanie wyjątkowych walorów tego krajobrazu, co znalazło uznanie w formie zapisów prawnych. W 1988 roku został utworzony Lednicki Park Krajobrazowy m.in. w celu zachowania krajobrazu okolic jeziora Lednica z elementami dziedzictwa kulturowego i historycznego. Zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w 1994 roku wyspa Ostrów Lednicki została uznana za Pomnik Historii, jej otoczenie zaś w roku 2006 wpisano do rejestru zabytków jako obszar krajobrazu kulturowego – otoczenie wyspy Ostrów Lednicki.

Projekt realizowany w latach 2019-2020 zakłada aplikację szeregu metod nieinwazyjnych: lotniczego skanowania laserowego, zdjęć lotniczych, badań geofizycznych oraz powierzchniowych. Wyniki badań zostają zintegrowane w środowisku systemów informacji przestrzennej (ang. GIS) wraz z danymi dotyczącymi zmian krajobrazowych (m.in. archiwalne dane kartograficzne, monitoring satelitarny). W efekcie zostają pozyskane dane o procesach wpływających na substancję zabytkową oraz wskazane kierunki działań konserwatorskich.

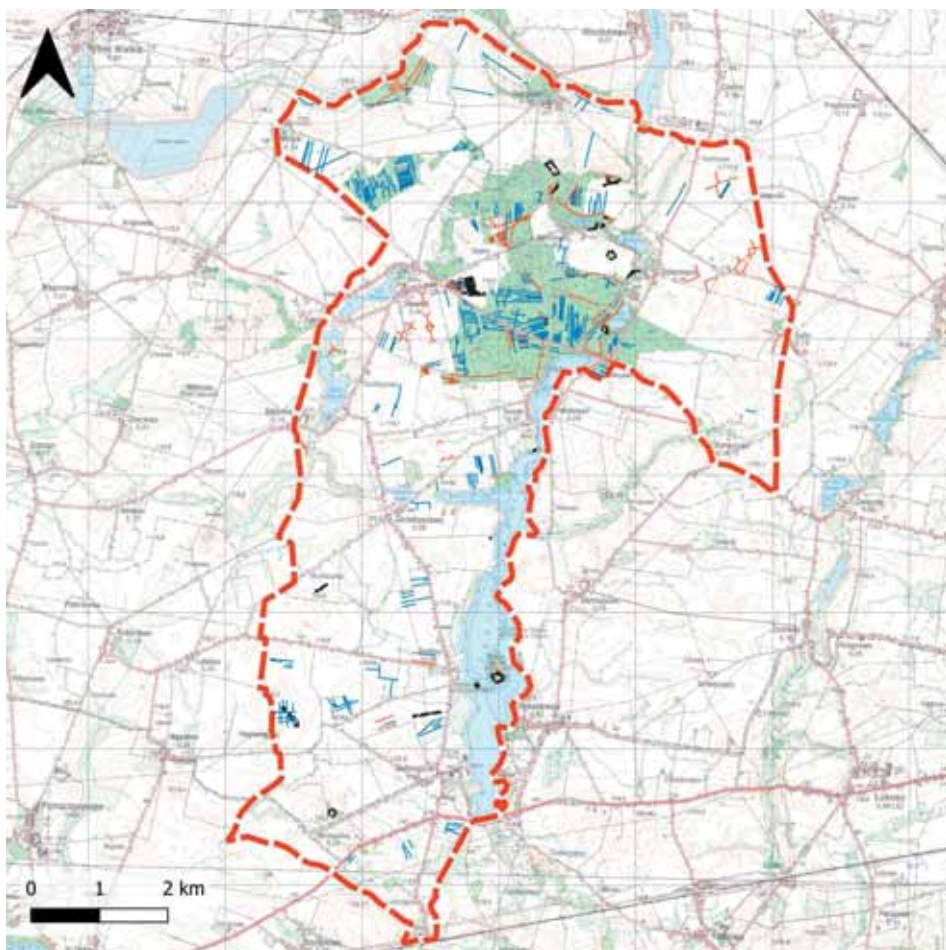
Zadanie to zostało dofinansowane w ramach programu Ochrona Zabytków Archeologicznych ze środków finansowych Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury.

Na potrzeby projektu opracowano metodykę realizacji zadań skupioną na integracji wyników za pomocą bazy danych typu GIS. Analizie poddano dane archiwalne i współczesne w celu rozpoznania zasobów dziedzictwa archeologicznego, identyfikacji form i kierunków antropopresji. Następnie przeprowadzono terenowe rozpoznanie, dokumentację oraz monitoring stanu zachowania wybranych obiektów (m.in. grodziska w Moraczewie i jego najbliższego otoczenia, grodziska w Imiolkach, wysp Ostrów Lednicki i Ledniczka).

Dane pozyskane w trakcie badań terenowych zostały opracowane pod kątem skuteczności przyjętych rozwiązań dla monitoringu procesów antropopresji.

W pierwszym roku trwania projektu zastosowano zarówno klasyczne metody badań, dostosowane do współczesnych wymogów (m.in. badania archiwalne i prospekcję powierzchniową z użyciem sprzętu do precyzyjnych pomiarów terenowych – GPS RTK), jak i nowoczesne metody prac terenowych (m.in. lotnicze skanowanie laserowe, zdjęcia lotnicze – historyczne i współczesne) oraz monitoringu zmian krajobrazowych (z wykorzystaniem planów zagospodarowania przestrzennego i monitoringu satelitarnego).

W wyniku analizy interpretacji pochodnych lotniczego skanowania laserowego udokumentowano szereg śladów charakteryzujących się zróżnicowanym kształtem oraz morfologią, które zostały sklasyfikowane w ramach trzech podstawowych grup: jako obiekty wklęsłe, wypukłe oraz posiadające rozległą formę krajobrazową (ryc. 2). Znaczną część zidentyfikowanych obiektów stanowią takie, które nie zostały dotychczas wprowadzone do ewidencji lub nie znalazły się w kręgu zainteresowań archeologii. Do tej kategorii należą ślady dawnych pól (znajdujące się na terenach obecnie zalesionych), ślady komunikacyjne (dawne

Ryc. 2. Obiekty udokumentowane na obszarze Lednickiego Parku Krajobrazowego świadczące o działalności człowieka. Kolorem niebieskim oznaczono obiekty o wypukłej formie terenowej, pomarańczowym – wklęsłej, czarnym – obiekty charakteryzujące się znacznym zasięgiem przestrzennym. Źródło: geoportal.gov.pl. Oprac. M. Kostyrko

FIG. 2. Documented objects in the area of Lednica Landscape Park which are indicative of human activity. Objects with arching field form are marked blue, objects with concave form are marked orange, objects characterised by a wide spatial range are marked black. Source: geoportal.gov.pl. Ed. by M. Kostyrko

drogi, głębocznice) oraz obiekty związane z zarządzaniem gospodarką wodną (np. groble).

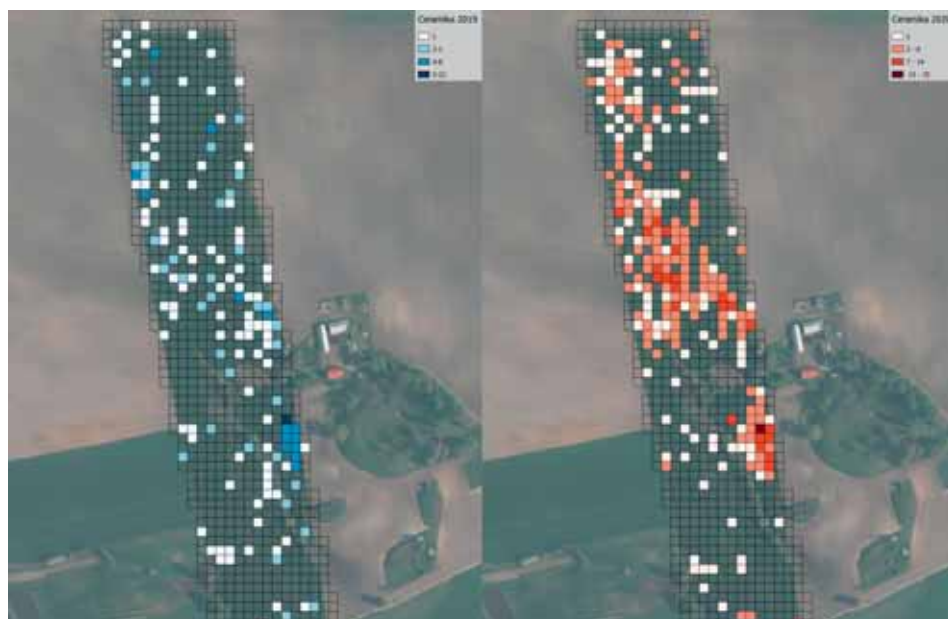
Przetworzenie historycznych zdjęć lotniczych z zasobu GUGiK pozwoliło stwierdzić, że w ostatnim półwieczu, jakie upłynęło od momentu wykonania zdjęć pionowych, zanikły znaczne fragmenty cieków i rowów melioracyjnych,

pojawiła się nowa zabudowa (często też przebudowywano stare budynki), zmiany zostały również układ dróg.

W drugim roku realizacji projektu kontynuowany jest monitoring antropopresji na stanowiskach płaskich poprzez weryfikacyjne badania powierzchniowe wybranych stanowisk i ich otoczenia oraz przez badania geofizyczne.

Geofizyczna prospekcja terenowa przy użyciu georadaru oraz magnetometru na stanowiskach płaskich wpisanych do rejestru zabytków pozwoliła w sposób nieinwazyjny zidentyfikować podziemne struktury i ocenić stan ich zachowania.

Natomiast powtórne badania powierzchniowe (pierwsze przeprowadzono w 2019 roku, ich celem było rozpoznanie liczby materiału zabytkowego w ramach poszczególnych kwadratów i powiązanie wyników w przestrzennej bazie danych – bez zbierania zabytków) pozwoliły uchwycić zmiany przestrzennej dystrybucji ruchomego materiału zabytkowego, którego chronologia jest podstawą datowania stanowisk (ryc. 3). Korelacja wyników badań m.in. geofizycznych i powierzchniowych pozwala określić relację między powierzchniowymi skupiskami materiału zabytkowego i znajdującymi się pod powierzchnią strukturami. W efekcie możliwe jest rozpoznanie zasięgu stanowisk archeologicznych w obrębie badanych działek ewidencyjnych i określenie ich stanu zachowania.

RYC. 3. Moraczewo, gm. Łubowo, pow. gnieźnieński działka nr ewidencyjny 20. Dyspersja ceramiki naczyniowej w obrębie kwadratów analitycznych (10 x 10 m) podczas badań powierzchniowych przeprowadzonych w 2019 i 2020 roku. Oprac. L. Żuk

FIG. 3. Moraczewo, Łubowo commune, Gniezno county plot with reference number 20. Pottery dispersion within analytical squares (10x10m) during surface surveys conducted in 2019 and 2020. Ed. by L. Żuk

Poza tym wykonano etap II prospekcji lotniczej. Specyfika archeologii lotniczej, uzależnionej m.in. od działania czynników zewnętrznych (warunki atmosferyczne, rodzaj upraw) wymaga powtarzania rekonesansów w celu osiągnięcia wiarygodnych rezultatów. Dlatego w drugim roku realizacji projektu przeprowadzono powtarzalne naloty nad północną i zachodnią częścią Lednickiego Parku Krajobrazowego. Zdjęcia obszarów rolnych dla celów archeologicznych zwykle wykonuje się przed żniwami. W tym czasie można się spodziewać występowania tzw. wyróżników wegetacyjnych, które mogą wskazywać na obecność podziemnych struktur, zarówno naturalnych, jak i antropogenicznych. W trakcie lotów w 2019 i 2020 roku wykonano ponad 950 zdjęć dokumentujących zarówno znane stanowiska archeologiczne, jak i miejsca, w których pod powierzchnią gruntu mogą występować struktury zabytkowe. Szczególną uwagę poświęcono obszarom objętym prospekcją naziemną (badania powierzchniowe i geofizyczne) w ramach realizowanego projektu.

Zgodnie z założeniami realizowany jest również monitoring antropopresji w skali makro poprzez regularną obserwację zdjęć satelitarnych, jak również w mikroskali w wyniku analizy i interpretacji modeli wysokościowych, prospekcji powierzchniowej połączonej z wywiadami z rolnikami.

Efektem końcowym projektu będzie wypracowanie modelu monitorowania antropopresji i jej wpływu na dziedzictwo archeologiczne. Mamy nadzieję, że wyniki posłużą wypracowaniu efektywnej polityki ochrony i zarządzania dziedzictwem archeologicznym.

dr Mikołaj Kostyrko

Poznań

e-mail: mkostyrko@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-0388-6487>

dr Andrzej Kowalczyk

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

Wczesnopiastowska Rezydencja na Ostrowie Lednickim

Dzieskanowice 32

62-261 Lednogóra

e-mail: andrzej.kowalczyk@lednica.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-5065-4618>

dr Lidia Żuk

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Archeologii

ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7

61-614 Poznań

e-mail: lidkazuk@amu.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-8475-746X>